

ԱԲՈՒ ՀԱՆԻՖԱ ԱՆ-ԴԻՆԱՎԱՐԻ

ՄԱՏՑԱՆ ԵՐԿԱՐԱՊԱՏՈՒՄ ԱՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ (ՔԻՏԱՐ ԱՆ-ԱԽԲԱՐ ԱՆ-ԹԻՎԱԼ)

Էջ 1

Ապա Ալլահն ուղարկեց Նոյին իր զարի մարդկանց և նա բնակվեց Իրաքի Լրկրում: Սա՝ Նոյը որդի Ղամեքի, որդի Մաթուսաղայի, որին մարդիկ սուտ համարեցին, և Ալլահը նրանց խնդրեց, իսկ Նոյին ու տապանում նրա հետ Եղածներին փրկեց: Տապանը նստեց Արարադ (Ջուղի) լեռան գագաթին, որը գտնվում է Կարդայում ու Բաղարդայում՝ Ջազիրայի հողում:

Էջ 3

Երբ նրանք դուրս եկան, Նոյի որդիները կամեցան դուրս գալ Բարեխոնից: Դուրս եկավ Ոորասանը՝ որդին Ալամի, որդին Սևմի (Սամ) ու հաստատվեց Ոորասանում և Ֆարիսը՝ որդին Ասուարի, որդին Սևմի և Ռումը՝ որդին ալ-Ցաֆարի, որդին Սևմի և Իրմինը (Արմինը)՝ որդին Նաուրաջի, որդին Սևմի, որը Հայաստանի (Արմինիա, Իրմինիա) տերը դարձավ:

Էջ 66

Ապա Կավատը պատրաստվեց ու գնաց իր զորքով, արչավեց Ռումի Լրկիրը: Նա գրավեց Ամիդը և Նփրկերտը, գերեվարեց ժողովրդին: Նրա հրամանով կառուցվեց մի քաղաք, Ֆարսի ու Ահուաղի միջև, որը բնակեցրեց նրանցով և անվանեց Իրկավատ (Իրկուրադ), որը Վերին Ոստանն է (Իստան ալ-Ալա) և նրան չորս թասուջ հատկացրեց:

Էջ 67

Ապա Ոսորով Անուչիրուանը¹ իր թագավորությունը ըստանեց չորս մասերի և ամեն մի քառորդում իր վստահելիներից մեկին նշանակեց: Քառորդներից մեկն ընդգրկում էր Որասանը, Սիջիստանը, Քիրմանը, Լրկորդը՝ Սպահանը, Կումը, Ջարալը, Ատրպատականը, 206

Հայաստանը, երրորդը՝ Ֆարսը, Ահուազը՝ մինչև Բահրայն, իսկ չորրորդը՝ Իրաքը մինչև Ռումի թագավորության սահմանները: Այս չորս մարդկանց ամեն մեկին բացառիկ պատիվ ու հարգանք ցուցաբերեց:

ԼՂ 78-82

Որմիզը (Հուրմուզը)² միշտ հաղթական էր, ինչի որ ձգտեր՝ ձևոք էր բերում, նրա դորքերը երրեք չէին պարտվել և միշտ ռացակա էր Տիզրոնից (Մադաին)³ ձմեռելով Սավաղում (Ստորին Միջագետք), կամ ամառն անցկացնելով Մահում:

Սակայն նրա թագավորության տասնմեկերորդ տարում թշնամիներն ամեն կողմից չրջապատեցին նրան, ինչպես լարը փաթաթվում է աղեղի երկու ծայրերին: Արևելյան կողմից թուրքաց Շահինշահը հարձակվեց մինչև Հերատ և վտարեց Որմիզի կառավարիչներին: Արևմտյան կողմից Ռումի (Բյուզանդիայի) թագավորը³ եկավ ու հասավ Մծբին (Նասիբին), վերագրավելու Ամիզը, Նփրկերտը (Մայյաֆսիդիկին), Դարան և Մծբինը, իսկ Հայաստանի կողմից եկավ խաղարաց թագավորը⁴ և ներխուժեց Ատրպատական և ասպատակ սփռեց:

Երբ այս լուրերը հասան Որմիզին, նախ դիմեց կայսրին (կայսար) ու վերադարձնելով նրան այն քաղաքները, որ իր հայրը [սլել էր, հաշտություն ու բարեկամություն խնդրեց: Կայսրը նրան ընդառաջեց ու հեռացավ:

Ապա դրեց Հայաստանի ու Ատրպատականի իր կառավարիչներին, որոնք հավաքվեցին ու դեմ կանգնեցին խաղարաց տիրոջը, մինչև որ հեռացրին իրենց հողից: Երբ այս բոլորը վերջացավ, ուշադրությունը սևեռեց թուրքաց տիրոջ վրա, որն ամենահզոր թշնամին էր և գրեց Սահմանային ամրություններ [հանդիսացող] Ատրպատականի ու Հայաստանի կառավարիչ Վահրամ Վշնասպի (Բահրամ Ջուշնաշ) որդի Վահրամին, որը կոչվում էր Վահրամ Ջուբին⁵, հրամայելով նրան ժամանել, իսկ նա շուտափույթ եկավ: [Արքան] թույլ տվեց ու նա մտավ նրա մոտ և նրա աստիճանը բարձրացրեց, մեծ պատիվներ շնորհեց և առանձնանալով տեղեկացրեց գործի մասին, թե պետք է գնար թուրքաց Շահինշահի դեմ: Վահրամը հայտնեց իր պատրաստակամությունն ու հնազանդությունը: Որմիզը հրամայեց, որ Վահրամին տանեն գանձարաններն ու զինանոցները և տրամադրության տակ դնեն զորքի զիվանը, որպեսզի ընտրի՝ ում որ հավանի: Եկավ Վահրամը զորքի զիվանը և հավաքեց մարդպաններին ու ազնվականներին (աշրաֆ), ընտրելով տասներկու հազար հեծյալների, միայն քառասունն անց մարդկանցից:

Վաճառման շարժվեց ու մտավ Ահուադի ճանապարհը. իսկ թուրքաց թագավորը լսեց իր դեմ պատերազմելու եկող զորքի գալստյան մասին: Սակայն Որմիզդ թագավորը նախապես թուրքաց թագավորին ուղարկել էր իր մարզպաններից մեկին, որը կոչվում էր Հուրմուզդ Զուրաբիդին, որը պարսիկների ամենախորամանկ ու նենգարար մարդկանցից էր. ու պատվիրեց նրան, որ Հայտնի, թե ինքր թագավորի (Որմիզդի) ղեկավանն է և ուղարկված է Հաշտուկյուն կնքելու և նրան գոհացնելու: Եկավ Հուրմուզդ Զուրաբիդին և նենգություն բանեցնելով կարողացավ նրան ետ պահել խորասանն ասպատակելուց: Երբ Որմիզդն իմացավ, որ Վաճառման մոտեցել է Հերատին, դիչերանց շարժվեց ու հասավ Վաճառմին:

Երբ թուրքաց թագավորն իմացավ զորքի գալուստը, իր պահակների պետին հրամայեց՝ անմիջապես ինձ մոտ կրեմս այդ խորամանկ պարսիկին: Սակայն փնտրեցին ու չգտան, քանզի դիչերանց փախել էր:

Ուաքանը Հերատից դուրս եկավ Վաճառմին հանդիպելու, իսկ նրա առաջապահ զորքը քառասուն հազար էր: Երբ իրար դեմ դուրս եկան՝ նա Վաճառմին մարդ ուղարկեց առաջարկելով՝ միացիր ինձ և ես քեզ Իրանշահի⁶ թագավոր կդարձնեմ և իմ ամենամեծավորը կհամարեմ: Վաճառման պատասխանեց՝ ինչպե՞ս ինձ կարող ես Իրանշահի թագավոր դարձնել, երբ նրա թագավորությունը պատկանում է մի այնպիսի տոհմի, որից ոչ ոք կարող է լսել իշխանությունը, իսկ դու պատրաստվիր պատերազմի:

Ջայրացավ թուրքաց թագավորն այս խոսքերից ու հրամայեց ռազմի շեփորը հնչեցնել ու երկու զորքերն իրար դեմ զրոհեցին: Թուրքաց թագավորը նստած էր ոսկե դահին, մի բլրի վերևում, որն իշխում էր երկու կողմերի վրա: Երբ կռիվը բորբոքվեց, Վաճառման իր զորքի քաջներից հարյուր ձիավորներով դիմեց բլուրը, իսկ թուրքաց թագավորին չըջապատող մարդիկ ցրվեցին: Երբ թագավորն այս տեսավ, ուզեց իր ձին, սակայն Վաճառման այդ հասկանալով նետ արձակեց, որը կպավ նրան ու ընկավ մեռած և թուրքերը փախուստի դիմեցին:

[Վաճառման] Որմիզդ թագավորին ուղարկեց այն, ինչ Շահինշահի ճամբարում ավարել էր, ինչպես նաև ոսկե դահը և այս ամբողջը երեք հարյուր ուղտի բեռ էր: Երբ ավարը բերվեց Որմիզդի մոտ, ցուցադրվեց նրան և նրա շուրջ կանգնած էին նրա վեզիրներն ու մեծամեծ մարդպանները: Այնժամ նրա մեծ վզուրկ (վեզիրների պետ) Եզդան Վշնասպը (Յազգան Զուշնաս) ասաց՝ ով արքա, արդյոք խնջույքի սեղանն ավելի մեծ է, քան այս պատառը: Այս խոսքերը կպան Որմիզդի սրտին և սկսեց կասկածել Վաճառմի հավատարմությանը ու կարծեց, որ իրոք այնպես է, ինչպես ասաց Եզդան Վշնասպը, և ինչպիսի

աղետներ, պատերազմներ ու ղժրախտություններ սլատահեցին այս մեկ խոսքի պատճառով:

Որմիղոյ այնպէս զայրացավ ու կատաղեց Վահրամի դեմ, որ մոռացաւ նրա բարի ծառայութիւնները և Վահրամին ուղարկեց մի շղթա, կանացի գոտի և մանկու ճախարակ: Նա գրեց թե՛ ևս իմացա, որ զուայդ ավարից միայն փոքր մասն ևս ուղարկել և հանցավորը ևս ևմ, որ քեզ պատիւներ ևմ տվել: Քեզ ուղարկում ևմ մի շղթա. որ վղիզ ղցես, կանացի ղոտի, որ մեջքիդ կապես և մանկու ճախարակ, որ ձեռքիդ սկստք է պահես, քանզի ղավաճանութիւնը և ուխտադրժութիւնը կանացի բարբեր են:

Երբ այս բաներն ստացավ Վահրամը, սաստիկ վրդովվեց և հասկացավ, որ ղա բանսարկութիւն է: Նա ղրեց շղթան իր վղին, գոտին կապեց իր մեջքին, ձեռքը վերցրեց մանկու ճախարակը, ապա թույլ տվեց իր մեծամեծներին ու մերձավորներին, որ իր մոտ ղան ու կարդսց նրանց թագավորի նամակը: Երբ մերձավորները լսեցին, Հիասթափվեցին թագավորից և իմացան, որ նա երախտապարտ չի եղել իրենց ծառայութիւնների համար: Ասացին՝ մենք կանենք այն, ինչ մեր Հին ապստամբներն են ասել՝ ո՛չ Արտաշիրը թագավոր է, ո՛չ էլ Յաղդանը՝ վեգիր: Իսկ մենք կասենք՝ ո՛չ Որմիղդը թագավոր է, ո՛չ էլ Յաղդան Վչնասպը՝ վեգիր: Իսկ Հին ապստամբների պատմութիւնն այս է. Արտաշիր Պապականի՝ մոտ եկել էին քրիստոնյա քարոյիչներ և նա ընդառաջելով նրանց Քրիստոսի կրոնն ընդունեց և նրան Հետեւեց նաև վեգիրը՝ Յաղդանը, իսկ պարսիկները զայրացան և ուղեցին ղահրնեկեց անել Արտաշիրին, սակայն նա հրաժարվեց այդ մտքից և նրան թողեցին թագավորութեան մեջ:

Վահրամի մերձավորներն ասացին նրան՝ եթե դու մեզ հետ համաձայնես Որմիղդին ղահրնեկեց անելու և նրա դեմ ապստամբելու՝ լավ է, ապա թե ոչ, մենք քեզ կհետաքննենք և ուրիշին հրամանատար կղարձենք: Երբ նա տեսավ նրանց միարանութիւնը, համաձայնեց մեծ ցավով, վշտով ու դժկամութեամբ:

Լջ 83

Ապա Վահրամը գնաց իր ղորքով Իրաք, կռվելու Որմիղդ արքայի դեմ. մինչև որ հասավ Ռեյ ու մնաց այնտեղ: Նա ղիրհեմներ կտրեց թագավորի որդու՝ Ոոսրով Պարուղի⁸ պատկերով, նկարով և անունով, և թողարկեց հազար ղիրհեմ: Նա հրամայեց, որ ղիրհեմները գաղտնի տանեն ու գցեն Տիգրոնում և այդպիսով մարդկանց մեջ տարածվեց:

Որմիղդը լսեց այդ մասին և կասկածեց, որ որդին՝ Ոոսրովը, փորձում է գրավել թագավորութիւնը և հենց ինքն է ղիրհեմներ թողար-

կել: Ահա այդ էլ ուզում էր Վահրամը: Թագավորը վճոնց սպանել իր որդուն՝ Նոսրովին, որը զիջերանց փախավ Տիղրոնից Ատրպատական, ուր հասավ ու մնաց: Թագավորը կանչեց Բենդույին (Բինդավայհ) ու Գուստեհնին (Բիսթամ), որոնք Նոսրովի քեռիներն էին. հայտնեց Նոսրովի մասին, իսկ նրանք ասացին՝ մենք չգիտենք: Նա կասկածեց ու հրամայեց երկուսին էլ բանտարկել:

ԼՂ 84

Թագավորի գոհանը (պալատում) մեծամեծներն ու ազնվականները և մարզպանները լսեցին Յազդան Վչնասպի սպանությունից մասին, իսկ նա բոլորի մեծն էր: Նրանք իրար մոտ եկան ու որոշեցին Թագավորին հեռացնել և Թագավորեցնել Նոսրովին: Այս բանին նրանց մղեցին ու համոզեցին Նոսրովի երկու քեռիները՝ Բենդույն ու Գուստեհն, որոնք բանտարկված էին:

Ապա եկան ու Որմիզդ Թագավորին տապալեցին գահից, վերցրին նրա թագն ու գոտին, սուրն ու պատմութանը և ուղարկեցին Նոսրովին, որն Ատրպատականում էր:

ԼՂ 86

Վահրամը Ռեյում էր, երբ լսեց կատարվածը: Նա սաստիկ զայրացավ Որմիզդի համար ու բորբոքվեց, կատաղեց ու ոռնալով իր ատելությունը [արտահայտեց], եկավ իր զինվորների հետ՝ նպատակ ունենալով սպանել Նոսրովին ու նրա կողմնակիցներին և Որմիզդին վերստին հանձնել Թագավորությունը:

ԼՂ 87

Նոսրովն արագ ընթանալով հասավ Տիգրոն (Մադաին) ու մտավ իր հոր մոտ, սակայն չասաց, թե Վահրամը փորձում է Թագավորությունն իրեն տալ, այլ ասաց՝ իմ բոլոր մերձավորները նրա կողմն անցան ու հարցրեց, թե ինչ կարծիք ունի: Ասաց՝ դու պետք է կայսրի մոտ գնաս և նա կարող է քեզ օգնել ու զորավիգ լինել և դու կկարողանաս քո Թագավորությունը վերականգնել: Նոսրովը հոր ձեռքերն ու ոտքերը համբուրեց ու հրաժեշտ տվեց:

ԼՂ 90

Վահրամն իր մոտ հավաքեց Թագավորությունից երևելիներին և

ասաց՝ «արդեն իմացել եք, թե ինչ մեծ չարիք է գործել Ոստրովն սպանելով իր հորը և ապա փախել: Համաձայն եք, որ այս թագավորության գործերը ես տնօրինեմ, մինչև Որմզգի որդի Շահրիարը հասունության հասնի և նրան հանձնեմ այն»: Մի խումբ համաձայնեց, սակայն մի ուրիշ խումբ հրաժարվեց: Հրաժարվողներից էր հայազգի Մուշեղը⁹ (Մուսիլ ալ-Արմանի), որը մեծ մարդպաններից էր և ասաց Վահրամին՝ «ով սպառնալու (խրհհրաղ) դու չպետք է այն անես, քանզի Ոստրովը թագավորության տերն է և ողջների մեջ նրա ժառանգորդը»: Ասաց Վահրամը՝ «ով համաձայն չէ, թող Տիգրոնից հեռանա և եթե երեք օր անց հանդիպեմ մեկին, որը համաձայն չլինելով մնացել է Տիգրոնում, գլուխը կտրելու եմ»: Հեռացավ հայազգի Մուշեղն իր համախոհներով, որոնք մոտավորապես քսան հազար էին և զնացին Ատրպատական ու կանգ առան, սպասելով Ոստրովի դալստյանը Ռումի երկրից:

ԼՂ 91

[Բենդույը] ծաղաված փախավ, գիշերը քայլելով, իսկ ցերեկը թաքստոց մտնելով, մինչև որ հասավ Ատրպատական և մնաց Մուշեղի ու նրա զորքի հետ:

ԼՂ 92

Ասաց կայսրը, միթե հնարավոր է, որ թագավորներից օգնություն խնդրեն և նրանք չաջակցեն: Նա Ոստրովին պայմանագրեր ու վավերագրեր տվեց, որպես բարեկամության նշան և նրան ամուսնացրեց իր Մարիամ դստեր հետ, ապա իր որդուն՝ Թեոդոսին իր քաջարի զինվորների հրամանատար նշանակեց, որոնց մեջ կային տաս [հազար] հոգի հազարմարդին խմբից: Ապահովեց նրանց դրամով և սպառազինությամբ և հրամայեց նրա (Ոստրովի) հետ գնալ, իսկ ինքը՝ երեք օր ուղևեցեց նրանց:

Գնաց Ոստրովն այդ զորքով ու մտավ Հայաստան, ապա երբ հասավ Ատրպատական, նրան միացան իր քեռին՝ Բենդույը և հայազգի Մուշեղը, ինչպես նաև իր մարդպաններն ու Ֆարսի մարդպանները:

Լսեց Վահրամ Չուբինը և եկավ Ատրպատական ու Ոստրովի ճամբարից մեկ փարսախ հեռավորության վրա բանակ դրեց: Ապա սկսեց կռիվը և Ոստրովի ու Թեոդոսի համար ոսկե գահ դրեցին մի բարձունքի վրա:

Չորրորդ օրը երկու զորքերը նորեն կռվի պատրաստվեցին ու պատերազմեցին և հաղթեց խորովր, իսկ Վահրամը պարտված իր զինվորների հետ գնաց ճամրար:

Պարսիկները [Կադիսիյայում]¹⁰ պարտվեցին ու մտան Տիզրոն և այնտեղ ամրացան: Մահմեդականները հարձակվեցին նրանց վրա Տիգրիսից այն կողմ: Այս տեսնելով խուռաղաղը արևելյան դռնից գիշերով ելավ իր զինվորների հետ ու գնաց Զալուլայի կողմը: Տիգրոնը դատարկվեց և մահմեդականները մտան ու մեծ ավար դտան այնտեղ:

Նրանք մեծ քանակությամբ քաֆուր¹¹ գտան ու կարծելով որ աղ է, հացի մեջ գցեցին, սակայն դառն համ ունեցավ:

Ասել է Միհնաֆ իրն Սուլայմը՝ այդ օրը լսել եմ, որ մի մարդ գոռում էր՝ ով կառնի կարմիր թերթ (ոսկի) սպիտակ թերթի (արծաթ) փոխարեն, մի ոսկե թերթի համար, որը չգիտեր ինչ է:

[Ալին] Աշտարին նշանակեց Մոսուլի, Մծրինի, Դարայի, Աինջարի, Ամիդի, Նփրկերտի, Հիտի, Անատի և Ասորիքից նվաճած բոլոր հողերի կառավարիչ: Սա գնաց ու նրան հանդիպեց Դահհաք իրն Կայս ալ-Ֆիհրին, որը կառավարիչ էր նշանակված Մուավիա իրն Աբու Սուֆիանի կողմից: Նրանք խառանի ու Ռակկայի միջև պատերազմեցին, Մարջ¹² կոչված մի վայրում, մինչև երեկո: Լսելով այդ մասին, Մուավիան Դահհաքին օգնելու նպատակով մեծ հեծելազոր ուղարկեց Աբդ ալ-Ռահման իրն Նալիդ իրն ալ-Վալիդի դվսավորությամբ: Այդ լուրն ստանալով Աշտարը հեռացավ Մոսուլ և այնտեղ դիմագրում էր Մուավիայի¹³ ուղարկած զորքերին: Դրանից հետո տեղի ունեցավ Սիֆֆինի ճակատամարտը¹⁴:

Մեռավ Յադիդ իրն Մուավիա խալիֆան¹⁵ և այդ ժամանակ Ուբայդալլահ իրն Ջիյադը Բասրայի կառավարիչն էր և Հարիս իրն Աբբադ իրն Ջիյադը մի բանաստեղծություն գրեց [Յադիդի մահվան մասին]:

Ուբայդալլահը հիացավ իր եղբորորդու խուսքերով, որոնք իմաստալից էին:

Ասյա նա հրավիրեց լրանաստեղծության մասին կարծիք հարցնել-
լու՝ իր Միհրան կոչված մաուլային, որն իր հնարամիտ խելքով,
կրթությամբ ու մտքով համեմատվում էր Ամր իրն ալ-Ասի մաուլա
Վարդանի հետ:

Լջ 296-297

Իրրահիմ իրն ալ-Աշտարր կանգ առավ Մաուսիլում և իր կառա-
վարիչներին ուղարկեց Զադիրայի քաղաքները. Իսմաիլ իրն Զուֆա-
րին՝ Կիրկիսիայի վրա, Հատիմ իրն Նուման ալ-Բահիլին՝ Ոսուանի,
Եղեսիայի, Սամոսաաի վրա, Ումայր իրն Հուրաբ ալ-Սուլամիին՝
Քաֆր Տուսայի վրա, Սաֆֆահ իրն Քուրդուսին՝ Սինջարի վրա, Աբ-
դալլահ իրն Մուսլիմին՝ Նվրկերտի վրա, Մուսլիմ իրն Ռաբիա ալ-
Ուկայյիին՝ Ամիդի վրա, իսկ ինքը գնաց Մծրին և այնտեղ կանդ
առավ:

Լջ 316

Արդ ալ-Մալիքը յոթանասուներեք (21 ապրիլ 695 – 9 ապրիլ 696)
թվականին հրամայեց դիրհեմներ թողարկել, ապա հրամայեց դի-
նարներ հատանել և նա առաջինն էր, որ իսլամի պատմության մեջ
դրամներ է կտրել:

Իսկ մինչ այդ եղած դիրհեմներն ու դինարները պարսիկների
(աջամ) թողարկածներն էին:

Լջ 383

Աբու Զաաֆարը¹⁶ ցանկացավ իր անձի և իր զինվորների համար
մի քաղաք կառուցել և այն դարձնել թաղավորության մայրաքաղաք
(դար ալ-մամլաքա):

Անձամբ գնաց տեղ փնտրելու, մինչև որ հասավ Բաղդադ, որն այդ
ժամանակ մի գյուղ էր, ուր ամեն ամիս չուկա էր բացվում: Նա
հավանեց այդ վայրը և իրեն, իր չքախմբի (հաշմ) ու մաուլաների,
որդու և իր ընտանիքի համար մի քաղաք հատակագծեց՝ այն կոչելով
Ուաղաղության քաղաք: Իր ապարանքը նրա մեջտեղում կառուցեց,
մեծ մզկիթի կողքին:

Ապա քաղաքի շուրջը ծրագրով բնակեցրեց իր զինվորներին և
Նորասանի ամեն մի կողմից եկածի համար մի հատուկ թաղամաս
հատկացրեց: Մարդկանց հրամայեց կառուցումներ կատարել և ինքը
մեծ գումարներ ծախսեց: Նրա հրամանով Եփրատից մի դետ

(Յրանցք) բերվեց ութ փարսախի վրա, որի սկիզբը Դիմախմայից էր: Այն հասցվեց մինչև Քաղզադ, որպեսզի նրա վրայով փոխադրվեն Ասորիքի ու Ջազիրայի ապրանքները, ինչպես Մոսուլի ու նրա հետ կապված [ևրկրների] ապրանքները Տիգրիսի վրայով [ևն փոխադրվում]: Այն կառուցվեց հարյուր երեսունինը (756-757) թվականին:

ԼՋ 390

[Ռաշիդն]¹⁷ այնտեղից (Ռակկա) դուրս եկավ արչավելու դեպի Ռումի երկիրը և դրավեց նրանց քաղաքներից մեկը, որը կոչվում է Մասսուֆ, ապա վերադարձավ Ռակկա ու մինչև տարվա վերջը մնաց: Ուխտագնացություն ժամանակ գնաց ուխտի և իր պարտքը կատարելուց հետո վերադարձավ Ռակկա ու մնաց այնտեղ: Նա Յազիդ իբն Մագիադին¹⁸ Հայաստանի կառավարիչ նշանակեց, ապա ելավ Ռակկայից հարյուր ութսունչորս (800) թվականին և հասավ Նաղաղություն քաղաքը (Քաղզադ):

ԼՋ 391

Հարյուր իննսուն (805-806) թվականին դուրս եկավ Ռումի դեմ արչավանքի, ներթափանցեց այդ երկիրը և հասավ Հերակլիա ու գրավեց:

[.....]

ԼՋ 391-392

Հասավ հարյուր իննսուներկու (807-808) թվականը և այդ տարում Նուռամիններն (սուռամիյա) առաջին անգամ հանդես եկան Ջարալի հողում: Մուհամմադ ալ-Ամինը ուղարկեց Արդալլահ իբն Մալիք ալ-Նուդափին, որը նրանց մեծ կոտորած տվեց և մնացածներին տարբեր կողմեր ցրեց:

ԼՋ 401

Նա (Մամունը) եռանդուն էր, գործունյա, հպարտ, Աբրասի տան աստղն էր գիտություն և իմաստություն մեջ: Ամեն մի գիտությունից մի բան էր վերցրել և ամեն ինչի ընդունակ էր: Նա էր, որ Եվկլիդեսի գիրքը կարողացավ հոռոմների ձեռքից վերցնել և հրամայեց այն թարգմանել ու մանրամասնորեն մեկնել: Ժողով էր գումարում իր

խալիֆայության օրոք վիճելու համար կրոնների և ուսմունքների մասին: Այս բանում նրա ուսուցիչն էր Աբու-լ-Հուդայյ Մուհամմադ իրն Հուդայյ ալ-Ալլաֆը:

Նա մասով Զադիրա և Ասորիք ու Լրկար ժամանակ մնաց, ապա սուրճակեց Ռումի Երկիրը, մեծ նվաճումներ կատարեց և Հաջողության Հասավ:

Մեռավ Պոտանդուն (Բաղանդուն) դետի մոտ, թաղվեց Տարսոնում չորեքշաբթի օրը, Երկու հարյուր տասնութ թվականի Ռաջար ամսի ութին (31 Հունիս 833):

Նրա իշխանության տևողությունն էր քսան տարի Հինգ ամիս տասներեք օր: Նա Երեսունինը տարեկան էր:

Նա Հավատարմության Երդում (րայաա) էր վերցրել իր որդու Աբրաս իրն Մամունի համար, որպես իրենից Հետո գահաժառանգի:

Երբ նա մեռավ Պոտանդուն գետի մոտ, նրա Լղբայր Աբու Իսհակ Մուհամմադ իրն Հարուն ալ-Մուտասիմ Բիլլահն իր մոտ Հավաքեց Հայտնի դորավարներին ու զինվորներին և կոչ արեց իր համար Հավատարմության Երդում տալ և նրանք տվեցին:

Նա Եկավ Տարսոնից ու Հասավ Բաղդադ, մտավ քաղաքը, Հեռացված Հայտարարեց Մամունի որդուն՝ Աբրասին, Հաղթեց նրան և մարդիկ նրան Հավատարմության Երդում տվեցին:

Նա Բաղդադ Եկավ Երկու հարյուր տասնութ թվականի Ռամադան ամսի սկզբին (20 սեպտեմբեր 833): Մնաց Երկու տարի, ապա թուրքերի Հետ Հեռացավ Սամառա¹⁹, կառուցեց այն և իր նստավայրն ու բնակատեղին դարձրեց:

Էջ 402

Նրա (Մուտասիմի) խալիֆայության չրջանում այնպիսի նվաճումներ կատարվեցին, որոնց նմանը նախկինում ոչ մի խալիֆայի ժամանակ չէր եղել:

Դրանցից էր Բաբելի²⁰ դեմ Հաղթանակը, նրա գերի ընկնելը ու սպանվելն ու խաչվելը: Թաբարիստան ամրոցի տեր Մազհարը, որն ամրացել էր բերգեքում ու լեռներում, այնքան կռվեց, մինչև որ բռնվեց, սպանվեց ու խաչվեց Բաբելի կողքին: Ապա Զաաֆար ալ-Քուրդին, որն ավերել էր Երկիրն ու գերեվարել Երևաններին, ահա նրա դեմ Հեծյալ գնդեր ուղարկվեցին և այնքան կռվեց մինչև բռնվեց, սպանվեց ու խաչվեց Բաբելի ու Մազհարի կողքին: Դրանցից էր նաև Ամորիոնի գրավումը, որը փոքրիկ Կոստանդնուպոլիսն է:

Բարեկի չարժուճն սկսեց Մամունի վերջին օրերին: Մարդիկ տա-
րակարծիք են նրա ծագման և ուսմունքի մասին: Առավել հավաստի
և հիմնավոր կարող ենք համարել այն, որ նա ծագում էր Մուլթահհա-
րից, որի մայրն էր Աբու Մուսլիմի դուստր Ֆաթիման, որի անունով էլ
նրանք կոչվել են Ֆաթիմիներ խուռամյաններ և ոչ թե (ծաղում է)
Ալլահի առաքյալի դուստր Ֆաթիմայից:

Բարեկն աճեց անվերջ խառնաշփոթության ու դժվարությունների
չրջանում: Իր գործունեությունն սկսեց կոտորելով նրանց՝ ուլքեր
Բադդի²¹ շրջակայքում էին գտնվում, ավերեց շրջակա բնակավայրերն
ու դյուղերը, որպեսզի տիրի Լրկրին և դժվարացնի իրեն հետապնդե-
լի և իր մոտ հասնելը: Նրա դորությունն ավելացավ և չարժուճը ծա-
վավեց:

Երբ Մամունը լսեց այդ մասին, ուղարկեց Աբդալլահ իրն Թահիր
իրն ալ-Հուսայնին մեծ զորքով: Սա եկավ ու ճանապարհին կանգ
առավ Դինավարում, նրա շրջակայքում դռնվող մի բնակավայրում,
որը մինչև օրս դեռ հայտնի է Աբդալլահ իրն Թահիր բերդ անվամբ
և բոլորին հայտնի խաղողի այգի է: Նա դնաց ու հասավ Բադդ, իսկ
այդ ժամանակ Բարեկի ուժն ավելացել էր և մարդիկ վախենում էին
նրանից: Նրանք կռվեցին նրա (Բարեկի) դեմ, սակայն չկարողացան
հաջողություն ունենալ և նա ցրեց նրանց բազմությունն ու սպանեց
նրանց քաջերին:

Հենց որ խալիֆա դարձավ Աբու Իսհակ ալ-Մուտասիմ Բիլլահը,
ապա իր ամբողջ եռանդը գործադրեց այս նպատակին: Նա միջոցներ
ու զորք պատրաստեց, կանչեց իր մաուլա Աֆշին Հայդար իրն Քաու-
սին: Աֆշինը մեծ զորքով եկավ Բարդանդ և այնտեղ մնաց, մինչև որ
վրա հասավ լավ եղանակը և ճանապարհներում ձյունը հալվեց:

Ապա իր տեղակալ Յուբաբային (Բուզբարա) և Ջաաֆար իրն Դի-
նարին, որը հայտնի էր Ջաաֆար ալ-Նայյաթ անվամբ, ձիավորների
մեծ զորքով ուղարկեց այն վայրը, ուր կար [Բարեկի] ճամբարը: Նա
նրանց Լրկուսին էլ հրամայեց ամրացված խրամատ փորել: Նրանք
գնացին, այնտեղ կանդ առան ու խրամատներ փորեցին:

Երբ խրամատն արդեն փորվել էր, Աֆշինն իր փոխարեն Բարզան-
դում թողեց Մուտասիմի մաուլա Մարգուբանին մի խումբ զորավար-
ների հետ և ինքը կանգ առավ խրամատի առջև: Նա Յուբաբային ու
Ջաաֆար ալ-Նայյաթին ուղարկեց մեծ զորքով մեծ դետի ակունքը և
հրամայեց այնտեղ մի ուրիշ խրամատ փորել: Նրանք գնացին ու
փորեցին:

Երբ վերջացրին՝ եկավ Աֆշինը, ապա իր փոխարեն թողնելով
Մուհամմադ իբն Նալիդ Բուխարախուդահին, ինքը գնաց Դաբուադ

Հինդ հաղար հեծյալներով, երկու հազար հետևակով ու հազար զոր-
ծափորներով, մինչև որ իջավ Դարուաղ և այնտեղ մեծ խրամատ
փորել տվեց ու հսկա պարիսպ կառուցեց: Իսկ Բարեկն ու հետևորդ-
ները բարձրաբերձ լեռների վրա կանգնած նայում էին [Աֆշինի]
ճամբարին ու վայնասուն բարձրացնում:

Ապա Աֆշինը երեքշաբթի օրը, Շսարան ամսի քսանվեցին (3
օգոստոս 831) հանդերձանքով ու քարանետ մեքենաներով (մանջա-
նիկ) հարձակվեց: Բարեկն Ադինին հրամայեց իր հետ վերցնել երեք
հազար հոգու և ամրացնել մի բլուր, որն իշխում էր [Բաղդ] քաղաքի
վրա, իսկ նախագես նա շուրջը փոսեր էր փորել, որ [թշնամու] հեծ-
յալներին չթողնի իրեն մերձենալու:

Այգ օրն Աֆշինը վերադարձավ իր խլամատը: Հաջորդ օրը՝ ուր-
բաթ, Ռամադան ամսի մեկին (1 օգոստոս) Աֆշինը քարաչեն մեքե-
նաներ ու պայթուցիկ նյութեր նետոց մեքենաներ (առագատ) դրեց
քաղաքի գեմ, իսկ զորավարներն ու պետերը ամեն կողմից շրջա-
սլաակ էին:

Բարեկն օգնություն հասավ իր մարդկանց, դասավորեց նրանց,
իսկ զորավարները սաստիկ կոփ ունեցան նրանց հետ մինչև երևելու,
ապա ցրվեցին՝ նրա մարդկանց մեծ վնաս հասցնելուց հետո:

Աֆշինն այսպես մնաց վեց օր, ապա հինգշաբթի օրը Ռամադանի
քսաներեքին (29 օգոստոս) նրա գեմ կոփի դուրս եկավ: Բարեկը
նույնպես պատրաստվեց: Նա Բաղդի վերևում տեղավորեց հսկայա-
կան սայլեր, որպեսզի զորի Աֆշինի զորքի վրա:

Ապա Բարեկն Աֆշինի մոտ ուղարկեց մի մարդու, որը կոչվում էր
Մուսա ալ-Ակթա (կոնատ), խնդրելով, որ դուրս գա իր մոտ անձամբ
բանակցելու և սրտում եղածն ասելու և եթե Աֆշինն իրեն դոհացնի՝
յսով, ապա թե ոչ, կոփվը կշարունակվի: Աֆշինն ընդառաջեց նրան և
Բսրեկը դուրս գալով մոտեցավ Աֆշինին, մի վայրում, ուր գետի ձորը
բաժանում էր իրենց: Տեսնելով Աֆշինին՝ անհավատ կոչեց նրան
(հայհոյեց), սակայն Աֆշինը փորձեց համոզել նրան, որ միայն
հնազանդությունը կարող է իրկություն գտնել թե՛ այս կյանքում, թե՛
հանդերձայում, իսկ նա՝ չընդունեց:

Նա գնաց իր տեղը և հրամայեց իր մարդկանց կոփել ու նրանք
շտապեցին և գլորեցին այն սայլերը, որ պատրաստել էին: Դրանք
ջարդվեցին ու Աֆշինի զորքը հետ քաշվեց ու բարձրացավ լեռան
գագաթը:

Յուրբարան և Ջաաֆար ալ-Ուայյաթը կանգնած էին Բարեկի եղբոր՝
Արդալլահի դիմաց: Նրանք հարձակվեցին և ամեն կողմից զորա-
վարները զրոհեցին և սաստիկ կոտորած սարքեցին: Բարեկի մարդիկ
փախուստի դիմեցին ու մտան քաղաք, իսկ սրանք մտան ետևից
հետապնդելով ու կոփվր բորբոքվեց քաղաքի կենտրոնում: Դա մի

պատերազմ էր. որի նմանը ոչ ոք չէր տեսել. կոչում էին տներում ու պարտեզներում: Բաբեկի եզրայր Աբդալլահը փախավ:

Երբ Բաբեկը տեսավ, որ ինքը չըջապատված է գորքով. գտնվում է անելանելի վիճակում և որ իր կողմնակիցները կամ սպանվել են կամ փախել, ինքն էլ փախավ Հայաստան, անցնելով Արաքս դետը և ուղղվեց դեպի Ռում: Երբ նա անցավ Արաքս գետը նրա մոտ եկավ նահանգի⁻² կառավարիչ Սմբատի որդի Սահլը²³ (Սահլ իբն Սինրաթ):

Աֆշինը գրեց մոտակա նահանգների կառավարիչներին, Հայաստանի քրդերին ու պատրիկներին, որ նրանք Բաբեկի ճանապարհը փակեն: Նրա մոտ հայտնվեց Սահլը, իսկ Բաբեկը ծպտված էր. փոխել էր արտաքին տեսքը, ոտքերը կապել էր ցնցոտիներով ու ջրի էր նստել հասարակ թամբով:

Սմբատի որդի Սահլը նետվեց նրա վրա, գերի բռնեց ու ուղարկեց Աֆշինին, որը նրան հսկողության տակ վերցրեց: Նա դրեց Մուտասիմին իր հաղթանակի մասին ու թույլտվություն խնդրեց ներկայանալու: [Մալիֆան] թույլ տվեց և նա եկավ նրա մոտ Բաբեկի ու նրա եղբոր հետ: Իսկ այն, որ Մուտասիմը հրամայեց պատժել Բաբեկին, կտրելով նրա ձեռքերն ու ոտքերը և լսաչելով նրան, ապա դա հայտնի է: